

RAB SREDINOM XV. STOLJEĆA¹

Tomislav RAUKAR, Zagreb

Prema spoznajama novije historiografije i prema građi rapskog notarijata sažeto se opisuje društveno i misaono ustrojstvo grada i otoka Raba u sredini XV. stoljeća. Poticajem je gospodarskom i stvaralačkom usponu Raba u XV. stoljeću živo komuniciranje između kontinentalne Hrvatske i jadranskog područja, oslonjeno i na otok Rab. U razmahu rapske poslovnosti sudjeluju svi pripadnici rapske komune. Njihove, pak, oporuke ocrtavaju misaone obzore i razinu pobožnosti Rabljana.

Davne godine 1926. franjevački samostan sv. Eufemije u Kampur u objelodanio je monografiju fra Vladislava Brusića, *Otok Rab*. Od te zaljubljeničke i još uvijek drage knjige koja je desetljećima bila jednim sustavnim nacrtom rapske prošlosti i sadašnjosti do danas, poznavanje je rapske srednjovjekovne povijesti primjetno napredovalo. U posljednjih desetak godina objavljeno je više vrijednih radova koji su se temeljili na bogatoj građi rapskog notarijata, pa je i predodžba o ulozi Raba u sustavu istočnojadranskih gradskih središta i o ustrojstvu njegova društva u kasnom srednjem vijeku danas određenija i jasnije osvijetljena.²

¹ Priopćenje na znanstvenom skupu o 550. obljetnici franjevačkog samostana u Kampur na Rabu, održanom 14. rujna 1996. u crkvi sv. Bernardina u Kampur.

² O izvorima i historiografiji o otoku Rabu: S. ANTOLJAK, »Izvori i literatura o prošlosti otoka Raba od ranog srednjeg vijeka do godine 1797.«, Zadar–Rab 1986. Noviji radovi o povijesti Raba u srednjem vijeku: A. MOHOROVIČIĆ, »Kulturno-povijesno značenje Raba«, *Rapski zbornik*, Zagreb, 1987., 33–45; M. MARKOVIĆ, »Poznavanje otoka Raba od antičkih zemljopisaca do pojave prvih topografskih karata«, *isto*, 47–58; I. PEDERIN, »Rapske šume, fontik, universitas i banke s osvrtom na odgovarajuće ustanove u Zadru«, *isto*, 131–140; N. BUDAK, »Neki elementi demografsko-ekonomskog razvoja i prostorne organizacije otoka Raba od XI. do kraja XIII. stoljeća«, *isto*, 193–198; L. MARGETIĆ, »Iz starije pravne povijesti Raba«, *isto*, 199–211; A. ŠKUNCA, »Rapski posjedi na Pagu do 1409. godine«, *isto*, 213–217; B. HRABAK, »Kontakti Rabljana s Dubrovčanima i Kotoranima od XIII. do XVI. stoljeća«, *isto*, 219–224; M. GRANIĆ, »Stari rapski grbovi i pečati«, *isto*, 225–250; T. MARASOVIĆ, »Tipologija predromaničkih i romaničkih zvonika u Dalmaciji«, *isto*, 289–296; L. KOS, »Pomorstvo Raba – nekad i danas«, *isto*, 251–267; I. PETRICOLI, »Zapažanja o drvenoj gotičkoj skulpturi u Rabu«, *isto*, 313–319; C. FISKOVIĆ, »Prilog poznavanju kiparstva i graditeljstva 15. i 16. stoljeća u Rabu«, *isto*, 321–332; P. Runje, »Franjevci trećoreci-glagoljaši na Rabu u srednjem vijeku«, *isto*, 333–336 (i u knjizi: *Prema izvorima*, Zagreb, 1990., 77–83); I. PEDERIN, »Rab u osvit humanizma i renesanse«, Rab, 1989.; D. MLACOVIĆ, »Popisi rapskih vijećnika iz 1372. i 1388. godine«, *Historijski*

Oslanjajući se na spoznaje historiografije, ali i na neiscrpno vrelo obavijesti rapskog notarijata o gradu i otoku Rabu u kasnom srednjem vijeku, ovaj se prilog pridružuje obilježavanju 550. obljetnice franjevačkog samostana sv. Eufemije u Kamporu na otoku Rabu. Njegovom je zadaćom još poneki korak prema složenom ustrojstvu rapskog društva u XV. st., navlastito prema prožimanju poslovnosti i duhovnosti u svakodnevici njegovih ljudi, kao ozračju u kojemu se 1446. godine utemeljuje kamporski franjevački samostan.³

Grad i društvo

Otok Rab je u XV. st. bio malenom komunom mletačkoga *Stato da Mar* na istočnom Jadranu. Njegovo gibanje između društvenog rasta i razvojnog zastoja nije ovisilo samo o prirodnim preduvjetima otoka, nego i o ulozi Raba u mletačkom državnom sustavu i o globalnim povijesnim mijenama na jadransko-balkanskom prostoru. Građa rapskog notarijata pokazuje da je Rab u drugoj polovici XIV. i, navlastito, u XV. st. dosegnuo razvojni vrhunac. Pa ako se Rab ni u tom razdoblju ne bi mogao u svemu usporediti s najrazvijenijim dalmatinskim gradovima, primjerice s Dubrovnikom ili Zadrom, pa možda ni sa Šibenikom, Splitom ili renesansnim Hvarom XVI. st., on je unatoč tome, u prvom stoljeću mletačke vlasti, nakon god. 1409., imao istaknutu ulogu u gospodarskim i društvenim komunikacijama na jadranskom području.⁴ Ali, ulazeći u podrobnije razmatranje o rapskom društvu suočavamo se i s nejasnoćama.

Jer, kolikogod je rapska notarska građa dragocjena pri tumačenju društvenih značajki Raba, na neka važna pitanja ona ipak ne pruža odgovora, primjerice na ono temeljno, o njegovu demografskom razvoju. Prvi sačuvani podaci o broju stanovnika otoka Raba po-tječu tek iz sredine XVI. stoljeća. Pisac znamenitog *Itinerarija* po Istri i Dalmaciji iz god. 1553., mletački sindik Giovanni Battista Giustiniano, ističe da na otoku i u gradu Rabu tada živi svega tri i pol tisuće ljudi.⁵ Objašnjavajući tako skroman broj rapskoga stanovništva, sâm Giustiniano dodaje da je grad Rab nekada bio mnogo više napučen, ali da je broj njegova stanovništva počeo opadati kada je zbog Uskoka i Martoloza, dakle Turaka, opustjelo susjedno hrvatsko kopno (la montagna della Murlaca), a opseg trgovačkog prometa između kontinentalne Hrvatske i otoka umanjio.⁶ I mletački sindik, dakle, zna da je nepo-

zbornik [dalje: HZ] XLIV, 1991., 155–162; B. Hrabak, »Regionalna i međunarodna trgovina Mlečana i Dubrovčana drvetom iz Senja (XIV.–XVIII. stoljeće), *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, 24, Zagreb, 1991., 57–107; I. PEDERIN, »Uprava, crkva, politika i kultura na Rabu u XVI. stoljeću«, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 36, Zadar, 1994., 125–168.

³ O franjevačkom samostanu sv. Eufemije u Kamporu na Rabu: BRUSIĆ, *n. dj.*, 173–176. O samostanima na Rabu: PEDERIN, *Rab u osvit humanizma i renesanse*, 37–41.

⁴ BRUSIĆ, *n. dj.*, 23; PEDERIN, *Rab u osvit humanizma i renesanse*, 67–78; HRABAK, »Regionalna i međunarodna trgovina Mlečana i Dubrovčana«, 70–77.

⁵ »Sono in tutta l'isola et nella città anime tre mille cinquecento solamente et trecento fuoghi« (S. LJUBIĆ, *Commissiones et relationes venetae* [dalje: *Commissiones*] II, Zagreb, 1877., 257).

⁶ »Era per l'addietro questa città molto più abitata et frequentata, ma dopo che la montagna della Murlaca cominciò ad dishabitarsi per i danni, che facevano Euscochi et Martolossi [...] cominciorno in Arbe a mancar i traffichi et le vettuarie, ch'erano portate di continuo dai Murlachi, di modo che et i navilii, ch'erano molti, portando diverse merci, che venivano dalla detta Murlaca, rrestorno di navigare, et a questo modo cessorno i

voljan demografski i gospodarski razvoj Raba bio posljedicom poremećaja što su ih uzrokovali turski ratovi. Veoma živo poslovno komuniciranje između Hrvatske i jadranskog prostora, kojemu u XV. st. upravo Rab bijaše jednim od uporišta, u XVI. st. primjetno se smanjuje. Dok su u XV. st. migracije iz kontinentalnog prostora mogle popunjavati demografske ožiljke što su ih u sredini stoljeća otoku zadale kužne epidemije,⁷ u XVI. st. to vrelo ljudskih gibanja prema gospodarski plodnom Rabu uglavnom presušuje.⁸

Demografski podaci XVI. st. samo su oslonac utemeljenu zaključku da je broj stanovnika na otoku Rabu u društveno pogodnijemu XV. st. morao biti većim, premda vrela ne sačinjavaju podatke o njihovom broju. Smijemo samo pretpostaviti da broj stanovnika na otoku Rabu ni tada nije znatnije prelazio granicu od pet do šest tisuća, pa je grad Rab demografski pripadao skupini manjih gradova na istočnom Jadranu u koju je ulazila većina dalmatinskih gradova, navlastito na otocima, od Krka i Osora do Korčule.⁹

Teško je, nadalje, točnije reći koliko je rapskoga stanovništva u kasnom srednjem vijeku živjelo u samome gradu, a koliko širom otoka. Sudeći prema površini gradskog prostora Raba i uspoređujući taj prostor s površinom nekih drugih dalmatinskih gradova, primjerice sa Zadrom i Splitom, čini se da bi se smjelo pretpostaviti da je u doba gospodarskog i društvenog uspona u XV. st. broj od tri tisuće stanovnika po svoj prilici bio gornjom demografskom granicom u gradu, unutar bedema. Jednakom je nepoznanicom i broj stanovnika na otoku Rabu, izvan gradskog recinkta, ali bismo možda smjeli uzeti da je taj broj bio otprilike jednak ili nešto manji od broja stanovnika u gradu. Vrijedi istaknuti da notarijat ne spominje sela na otoku, kao društveno izrazitije organizirane zajednice, nego samo lokalitete prema kojima se određuje položaj zemljišnih posjeda ili pašnjaka sa stadijima stoke.¹⁰ Izvangradsko, distriktualno stanovništvo rapske komune živjelo je u boravištima što bijahu raspršena širom plodnijih područja otoka. Ono je bilo nositeljem zemljišne proizvodnje i stočarstva, proizvodnim temeljima komunalnoga gospodarstva.

Zemljišni i stočarski proizvodi, te nešto soli iz otočnih solana ipak ne bi mogli biti osloncem društvenog uspona Raba u XV. st. da se otok tada nije uključio u iznimno važno komuniciranje između kontinentalne Hrvatske i jadranskih obala. Od Senja, preko Jablan-

traffichi et l'impoverti et si dissabito la città d'Arbe» (*Commissiones* II, 257–258). Usp. BRUSIĆ, *n. dj.*, 23–24.

⁷ O epidemijama kuge na Rabu u sredini XV. st.: S. LJUBIĆ, *Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i Mletačke Republike* IX, Zagreb, 1890., 386 (epidemija 1449.); BRUSIĆ, *n. dj.*, 23; M. ŠUNJIĆ, *Dalmacija u XV stoljeću*, Sarajevo, 1967., 272; MARKOVIĆ, *n. dj.*, 53, upozorava na epidemije 1449. i 1456. god.; i HRABAK, »Kontakti Rabljana s Dubrovčanima i Kotoranima«, govori o velikoj nesreći »koja je zadesila ostrvo za vreme velikih epidemija kuge (1449, 1456)«, 221; isto i HRABAK, »Regionalna i međunarodna trgovina Mlečana i Dubrovčana«, 70.

⁸ HRABAK, »Regionalna i međunarodna trgovina Mlečana i Dubrovčana«, 71.

⁹ T. RAUKAR, »Komunalna društva u Dalmaciji u XIV. stoljeću«, *HZ XXXIII–XXXIV*, 1980.–1981., 154–156.

¹⁰ Još je i Giovanni Battista GIUSTINIANO u *Itinerariju* iz 1553. god. istaknuo: »Circonda tutta l'isola miglia trenta, et sopra d'essa vi sono sparse assai case, una non molto lontana dall'altra, ma ville non sono salvo che una di quaranta fuoghi, et si chiama Liparo [tj. Lopar; T. R.]« (*Commissiones* II, 257). Ni na početku našega stoljeća organizacija seoskog života na otoku Rabu nije bila bitno drugačija, pa BRUSIĆ, *n. dj.*, kaže da od rapskoga stanovništva »oko 800 stanuje u gradu Rabu (*Arbe*), a ostali stanuju rastrkani po cijelom otoku« (22).

ca, do Raba i dalje prema talijanskoj obali Jadrana i zatim u obrnutu smjeru, od zapadne prema istočnoj obali Jadrana, tekao je u prvom stoljeću mletačke vlasti živ trgovački promet, koji su pratila jednako živa gibanja ljudi.¹¹ Glavnim proizvodom te razmjene bijaše drvena građa iz Hrvatske i, pokraj drva, žito iz Italije. Trgovali su Rabljani i stokom, vunom, navlastito iz Istre, grubim vunenim suknom ili rašom, zatim vinom, solju, medom i uljem, ukratko, svim vrstama robe koja se mogla uspješno prodati na jednoj i drugoj obali Jadrana.¹²

A u izduženom gradskom prostoru, u kojemu se već iz daljine isticalu njegovi vizualni znakovi, vertikale rapskih zvonika, što s istančanim osjećajem za urbani krajolik bijahu podignuti na povišenu području grada, uz njegov jugozapadni bedem, živjelo je rapsko društvo.¹³ Kao i u drugim dalmatinskim gradovima, i ono je bilo podijeljeno u staleški jasno označene društvene grupe, više od svega drugoga opsegom sudjelovanja u komunalnoj upravi. Plemići, okupljeni u Vijeću, i pučani izvan njega bijahu pojavama koje nisu samo čvrsto obilježavale društvenu zbilju, nego i svijest ljudi na otoku.¹⁴ Razlike između staležâ u komunalnoj su se svakodnevici iskazivale i imovnim suprotnostima. Palače s raskošnom kamenom plastikom ili vlastite grobnice u rapskim crkvama, brojna zemljišta i stada stoke na otokom razasutim pašnjacima, visoki mirazi ili humanističko obrazovanje, razlikovali su rapski patricijat od neplemićkog stanovništva, još više od ljudi u seoskim boravištima na izvangradskim područjima komune.

Možda te, više-manje poznate, odrednice o rapskom kasnosrednjovjekovnom društvu u ovom obljetničkom prilogu ne bi trebalo ni spominjati da one nisu osnovicom jednog drugog pojavi koja je na Rabu nešto izrazitija nego u drugim dalmatinskim gradovima – poslovnoj suradnji svih stanovnika komune, bez obzira na stalešku pripadnost. Poslovni polet XV. st. zahvaća sve društvene slojeve u komuni, a u gospodarskoj djelatnosti razlike između plemića i neplemića bivaju nevažnima. Potkrijepimo tu zanimljivu pojavu s nekoliko primjera.

Da bi postigao što veću dobit, plemić se katkad izravno udružuje s običnim stanovnikom komune. God. 1452., na primjer, plemić Nikola de Scaffa daje Jurgiju Stojnuliću 100 libara i 4 solda radi kupnje stoke i prodaje mesa u rapskoj *bechariji*, pri čemu Nikoli, kao ulagaču novca, pripada 2/3 dobiti.¹⁵ U poslovanje između plemića i pučana uključuje se i svećenički stalež. U sredini 80-ih godina XV. st. Rabljani su uvelike trgovali grubim vunenim suknom, rašom. Mesar Dokula tako duguje plemiću Marinelu de Zaru 202 libre

¹¹ HRABAK, »Kontakti Rabljana s Dubrovčanima i Kotoranima«; PEDERIN, »Rab u osvit humanizma i renesanse«, 69–70; HRABAK, »Regionalna i međunarodna trgovina Mlečana i Dubrovčana«, 70–71.

¹² PEDERIN, *Rab u osvit humanizma i renesanse*, 67–84; HRABAK, »Regionalna i međunarodna trgovina Mlečana i Dubrovčana«, 71–77.

¹³ O rapskim zvoncima: MARASOVIĆ, *n. dj.*

¹⁴ O ustrojstvu rapskoga društva, i o odnosima rapskih plemića i pučana: BRUSIĆ, 4n. dj., 92–94; ŠUNJIĆ, *n. dj.*, 215; N. KLAIĆ, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, Zagreb, 1976., 55–56, 166–167; PEDERIN, *Rab u osvit humanizma i renesanse*, 7–10; MLACOVIĆ, *n. dj.*

¹⁵ Povijesni arhiv Zadar [dalje: PAZ], Arhiv Raba [dalje: AR], kutija 2, notar Thoma de Stantiis, 437, 6. IX. 1452: Jurgije Stojnulić prima od Nikole de Scaffe 100 libara i 4 solda »cum quibus ipse Jurgius [...] se obligavit emere animalia et facere carnes pro bicharia vsque festum omnium sanctorum«.

za rašu, a majstor Krstul, sin marangona Marka, Martinu de Nemiri 105 libara i 4 solda, također za prodanu rašu.¹⁶ Ali, u taj se krug trgovine rašom uključuje i rapski kanonik Martin koji duguje plemiću Ivanu de Dominisu 202 libre za preuzetu rašu.¹⁷

U poletnom rapskom društvu XV. st. sve postaje vrelom dobiti. Rapski plemić Kristofor de Nemira daje god. 1484. u zakup na pet godina majstoru Anti Belotiću, postolaru, dućan (statio) u vlastitoj kući, »sub domo habitationis predicti ser Christophori«, za 10 libara godišnje. Da bi se dobila zakupnina od 50 libara, rapski će postolar pet godina imati radionicu u kući otmjenog rapskog plemića.¹⁸

Usponom rapske trgovine jače su se razvijali i njezini napredniji tehnološki postupci, prije svega trgovačka društva i zakup broskog prostora. To je još više isticalo gospodarske mogućnosti otoka.¹⁹ Evo još jednom rapskog plemića Nikole de Scaffe. Nekoliko će primjera dobro ocrtati poslovni zamah rapskog plemstva u sredini XV. stoljeća. Njegovi poslovni postupci povezuju obje jadranske obale.

Godine 1457. Nikola sklapa trgovačku kompaniju (societas) s dvojicom poslovnih ljudi iz talijanskog Vasta radi prodaje žita, a obje strane ravnopravno dijele dobit.²⁰ Nikolini poslovni ugovori nisu uvijek imali tako jednostavne ciljeve, bilo je i složenijih, u kojima se prožimalo ulaganje novca u poslovanje, u obliku posudbe, s iznajmljivanjem broskog prostora. Iste godine Nikola sklapa ugovor s trgovcem Jakovom Pavlovim iz Riminija, poslovno nastanjenim u Senju. Nikola u zajedničko poslovanje unosi svoj brod i Jakovu posuđuje 40 dukata. Jakov se obvezao da će u Senju na Nikolin brod ukrcati drvo, a Nikola da će drvo prevesti u apulijski Otranto. Tu se Jakov obvezao platiti Nikoli, odnosno njegovu opunomoćeniku, zakupninu za brod ili *naulum* od 40 dukata, a zatim u njegov brod ukrcati vino i prevesti u Senj. U Senju Jakov odmah isplaćuje Nikoli posuđenih 40 dukata, a u roku od tri mjeseca dužan mu je platiti još 60 dukata u ime troškova za prevezeno vino. Nikola je, dakle, u dva putovanja svojim brodom između Senja i Otranta primio 100 dukata u ime brodske prijevoznine. U to su, dakako, bili uključeni troškovi brodske posade i pomorski rizik Nikolina broda, pa takvi ugovori dobro ocrtavaju poslovnu poduzetnost Raba, navlastito rapskoga plemstva, u sredini XV. stoljeća.²¹

¹⁶ Isto, kutija 1, notar Andreas Faieta, sv. IX, 258', 21. V. 1484.; 262, 23. V. 1484.

¹⁷ Isto, kutija 1, A. Faieta, sv. IX, 258', 21. V. 1484.

¹⁸ Isto, kutija 1, A. Faieta, sv. IX, 280, 17. X. 1484.

¹⁹ HRABAK, »Kontakti Rabljana s Dubrovčanima i Kotoranima«; PEDERIN, *Rab u osvjet humanizma i renesanse*, 67–72; HRABAK, »Regionalna i međunarodna trgovina Mlečana i Dubrovčana«, 70–77.

²⁰ PAZ, AR, kutija 3, notar Th. de Stantiis, 997', 13. V. 1457.: Nikola de Scaffa se obvezao da će prodati žita u količini od 28 *kara* ili *kola* (charos vigintiocto frumenti ad mensuram de Guasto), vrijednosti 384 dukata, u koje je Nikolin sin Matej, kao član trgovačke kompanije, uložio 79 dukata i 2 mletačke libre, a ser Notarius Cerius iz Vasta 304 dukata i 2 libre; pošto se od dobitka, ostvarena prodajom žita, odbiju uloženi kapitali i troškovi broskog prijevoza (naulum) žita iz Vasta u Rab od 32 dukata, ostatak se dobiti dijeli u dva dijela (per medium) između članova kompanije, tj. dvojice Scaffa i dvojice poslovnih ljudi iz Vasta. Dokument navodi HRABAK, »Regionalna i međunarodna trgovina Mlečana i Dubrovčana«, 73.

²¹ Isto, kutija 2, Th. de Stantiis, L. II, 212–212', 7. XI. 1457. U ugovoru je bilo predviđeno da Jakov u Senju, pošto iskrcava vino, ponovno na Nikolin brod ukrcava drvo koje je Nikola, kao i za prvoga putovanja, bio dužan prevesti u Otranto. Prema ugovoru, Jakov bi u Otrantu ponovno ukrcavao vino, a Nikola brodom prevezao u Senj. U ime prijevoznih troškova Jakov je bio dužan platiti Nikoli de Scaffi ukupno 100 dukata, 40 dukata za

Stvaralaštvo i duhovna gibanja

Svakodnevnica rapskoga društva u XV. st. bila je, dakle, ispunjena širokom lepezom djelatnosti, na kojoj je ono temeljilo svoj rast. Rad težaka u rapskim vinogradima i oranicama ili, pak, pastira na otočkim pašnjacima, s jedne, razvijene trgovačke i pomorske veze između jadranskih obala, s druge strane, bili su pokretnom snagom uspona. U njegovu se okrilju nalazilo i umjetničko stvaralaštvo komune i njezina duhovna gibanja. Tako stečnim viškom sredstava podizale su se ili ukrašavale plemićke palače, crkve, kapele i zvonici, darivali samostani i hospiciji. Pa ako uvijek i ne bijaše gotova novca za izvođenje graditeljskih ili kiparskih radova, ipak se i tada u Rabu umjetnički stvaralo, u dirljivu samoprijegoru što su ga iskazivali i umjetnik i naručitelj, dakako, potaknuti i ozračjem poslovnoga cvata na Rabu na izmaku kasnoga srednjeg vijeka..

Podižući za Franju Zudenika kapelu u crkvi sv. Marije u Rabu, splitski kipar Andrija Aleši, podrijetlom iz albanskog Drača, prima u srpnju 1457. od naručitelja umjesto 40 dukata, koliko je trebao dobiti u ime prve isplate, 115 i 1/2 dekalatra vune. Aleši se ugovorom obvezao da će vunu sâm prevesti u Split i ondje prodati. Novčana vrijednost vune bila je dijelom kipareve plaće, mogući dobitak naknadom za uloženi rad. Zudeniko, dakle, Andriju Alešija plaća vunom, a kipar na trenutak postaje i trgovcem da bi ostvario dio prve isplate za radove na kapeli u rapskoj katedrali sv. Marije.²² Teško bi bilo pronaći ljepši primjer sljubljenosti poslovnosti i stvaralaštva od ovoga u sredini rapskog XV. stoljeća.

Tragajući dalje za duhovnim dosezima Raba u XV. st., vrijedno je reći da se otok, smješten podno surih visova Velebita, doduše, nalazio malo podalje od glavnog jadranskog plovidbenog puta što je vodio duž njegove istočne obale, zbog čega su, primjerice, u tom stoljeću intenzivnih hodočasničkih putovanja prema Svetoj zemlji i Kristovu grobu i hodočasnički brodovi uglavnom zaobilazili otok, ali da je uza sve to bio živo uključen u društvena i duhovna gibanja jadranskog prostora.

Do Raba u XV. st. dopiru i humanistički utjecaji, ali i duhovna raskrižja kasnog srednjeg vijeka, primjerice u djelatnosti franjevačkog reda. U sredini XV. st. na Rabu je bilo nekoliko franjevačkih samostana. Osim najstarijeg franjevačkog samostana, koji se 1287. smjestio unutar gradskih zidina, uz crkvu sv. Ivana,²³ na Komrčaru su se možda i u XIV., a svakako u XV. st. nalazili trećoreci.²⁴ Godine 1446, pak, uz crkvicu sv. Eufemije u Kampionu rapski plemić Petar de Zaro podigao je samostan za franjevce strožega opsluživanja ili *de Observantia*.²⁵ Duboki duhovni prijelom u franjevačkom redu između konven-

---

prijevoz drva u Otranto i 60 dukata za prijevoz vina u Senj, ali u drugom putovanju nije bila predviđena Nikolina posudba (40 dukata) Jakovu iz Riminija. Usp. HRABAK, »Regionalna i međunarodna trgovina Mlečana i Dubrovčana«, 72.

²² Isto, kutija 3, Th. de Stantiis, 1004, 9. VII. 1457.

²³ BRUSIĆ, *n. dj.*, 162–164; PEDERIN, *Rab u osvjet humanizma i renesanse*, 38–39; RUNJE, *Prema izvorima*, 77 (u radnji, iscrpno potkrijepljenoj izvorima, autor, pokraj notarskih spisa, upotrebljava i *Kroniku Kampiona* fra Odorika Badurine).

²⁴ RUNJE, *n. dj.*

²⁵ BRUSIĆ, *n. dj.*, 173–176; PEDERIN, *Rab u osvjet humanizma i renesanse*, 37.

tualizma i opservancije odjeknuo je u sredini stoljeća i na otoku Rabu, šireći bogatu mrežu franjevačkih samostana na hrvatskom prostoru.²⁶

Tako se potkraj srednjovjekovnoga vremena dograđivao i duhovno obogaćivao baštinjeni sakralni i karitativni prostor otoka Raba. Crkve i zvonici, samostani i hospiciji bijahu duhovnim znakovima rapskoga društva. U čudesnoj i nerazdvojivoj prožetosti njegovi su ljudi trgovali drvom, vinom, vunom ili žitom, žudili za dobiti, posuđivali novac drugome i sami uzimali kredit, kupovali zemljišta ili prodavali kuće, a istodobno bijahu poneseni produbljenom pobožnošću što se njegovala u okrilju rascvala sakralnog prostora u gradu i na otoku. A o tom dodiru zbilje i transcendencije ništa ne svjedoči tako živo i neposredno kao oporuke Rabljana XV. stoljeća. One su njihovo najpouzdanije duhovno zrcalo, pogled u njihovu osjećajnost, u značajke naravi, ali i odraz društvenog položaja oporučitelja u ustrojstvu grada i komune, dragocjeno svjedočanstvo o njihovoj životnoj zbilji, o tjeskobama i utjehama postojanja.

U ishodištu je svih rapskih oporuka misao o ljudskoj prolaznosti i neizbježnosti smrti. »Cum mors et vita in solo Creatore consistat et nihil certius morte et incertius quam hora mortis est«, »budući da smrt i život ovise samo o Stvoritelju, a ništa nije sigurnije od smrti i nesigurnije od časa smrti«, redovito upozoravaju rapske oporuke XV. stoljeća.²⁷ Sastavljajući oporuku, pojedinac na toj teološkoj osnovici oblikuje svoj društveni i duhovni obzor. Svi su oporučitelji poneseni pobožnošću i nadom u spasenje, ali su legati imućna plemića bitno različiti od posljednje želje skromnijih slojeva rapskoga društva. Evo i ovčje nekoliko ilustrativnih primjera od vrha prema dnu rapske društvene ljestvice.

Imućni plemić Stjepan Gauzinja (de Gauzigna) određuje oporukom iz god. 1476. da bude pokopan u franjevačkoj crkvi sv. Ivana, »u grobnici njegovih predaka«. Izvršitelji oporuke su za spas njegove duše dužni prirediti gozbu rapskim siromasima, i to od dvije krave i osam ovaca, uz dva modija vina. Oporučitelj ne zaboravlja ni trideset godina prije utemeljeni franjevački samostan sv. Eufemije. Izvršitelji moraju dati učiniti jedan plašt u vrijednosti od 20 dukata kojega ostavlja samostanu, ali uz uvjet da redovnici pošalju jednu osobu u Rim, također za njegovu dušu. Dio imovine namjenjuje udaji siromašnih djevojanaka, pri čemu svaka od njih plemićkoga roda mora dobiti 200 malih mletačkih libara, svaka pučanka po 100 libara.²⁸

²⁶ O franjevačkom redu i prijelomu između konventualizma i opservancije: H. JEDIN, *Velika povijest Crkve III/II*, Zagreb, 1993., 207–211, 424–430; K. ESSER, *Pregled povijesti franjevačkog reda*, Sarajevo, 1972.; F. ŠANJEK, *Crkva i kršćanstvo u Hrvata*, »Srednji vijek«, Zagreb, 1993., 304–309; Lj. A. MARAČIĆ, »Conventualitas« u redu Male braće, *Croatia Christiana Periodica* XV, 1991., 28, 14–29; ISTI, *Franjevci konventualci u Istri*, Pazin, 1992., 21–25.

²⁷ PAZ, RA, kutija 3, Th. de Stantiis, 535, 12. V. 1460. (oporuka ser Damjana de Hermolae); 541', 16. XII. 1460. (oporuka ser Marina de Poruge); 547, 2. X. 1461. (oporuka Antonija de Domaldutija) itd.; zanimljiva je i varijanta: »Cum unicuique viventi semel datum sit mori et incerta sit hora mortis« (*isto*, 527', 3. V. 1459., oporuka ser Stjepana Magasija iz Raba) ili »Cum sit quod unicuique viventi semel datum est mori et nil certius quam mors et incertius quam hora mortis« (*isto*, 864', 7. VII. 1451., oporuka ser Marina Baduarija).

²⁸ *Isto*, kutija 1, sv. VIII, A. Faieta, 100–102, 5. X. 1476.

Dok se Stjepanova oporuka ističe pobožnim legatima i brigom o crkvenim i karitativnim institucijama kasnosrednjovjekovnog Raba, oporuka rapskog plemića Marina de Poruge iz god. 1454. ima nešto drukčije značajke. I on određuje mjesto pokopa, u kapeli sv. Ciprijana, u obiteljskoj grobnici, i on se brine za spas duše, pa uz pobožne legate spaja obvezu držanja misa, primjerice u legatu samostanu sv. Eufemije, ili naređuje da se pošalju hodočasnici u Rim, Assisi i Recanati, ali je ipak u središtu oporuke njegova opsežna imovina pa članovima obitelji ostavlja zemljišta, kuće ili stoku.²⁹

Krznar, pak, Fabijan u oporuku iz god. 1452. ne unosi gotovo nikakve pobožne legate. On određuje da bude pokopan u crkvi sv. Ivana Male braće, u vlastitoj grobnici, ali je njegova posljednja volja prije svega popis njegovih poslovnih potraživanja i dugovanja.³⁰ Slična je i oporuka Šimuna Tvrdetića, Morlaka iz Jablanca, koji god. 1463. odlazi u rat protiv Turaka kao veslač na mletačkoj galiji, pa se prije svega brine za svoje dužnike i povjerioce.³¹

I napokon, Margita iz Zagreba, »de Sagrabia«, nekoć sluškinja Jurja de Conzize, sastavlja 1451. oporuku i određuje da bude pokopana na groblju crkve sv. Marije. Želi postati članom bratovština sv. Mihajla i sv. Vida, a za njezinu dušu neka se drže mise sv. Grgura, ako bi za to bila dostatna njezina imovina. Svojim bližnjima ostavlja samo nekoliko odjevnih predmeta, ne zaboravljajući pritom spomenuti i skromni broj svojih dužnika.³²

Tako se u oporukama XV. st. zrcale društvena zbilja i duhovnost Rabljana, iskazuju njihova ponašanja i mentaliteti. Neki se od njih, uglavnom pripadnici patricijata, brinu da im pokop bude i pobožan i raskošan, poput plemića Hermolaja de Hermolao koji određuje da bude pokopan »u franjevačkom habitu pred vratima crkve sv. Bernardina, pokraj sv. Eufemije otoka Raba, u vlastitoj zemlji«.³³ Drugi, skromnijega podrijetla, oporukom određuju i jednostavan pokop. Jedan od njih, sluga Ilija, u oporuci iz 1466. skromno, daleko od svakog sjaja, ističe da želi biti pokopan u »goloj zemlji« (in humo nuda), pokraj svoje druge žene, na groblju crkve sv. Marije, iskazujući jednaku pobožnost i želju da bude primljen u bratovštine sv. Kristofora »de batutis«, sv. Marije »a calafatis« i sv. Vida.³⁴

* * *

Rab u sredini XV. st., stegnut u srednjovjekovno urbano obličje, bio je živim i stvaralačkim društvom. Grad i njegov otok bijahu uporište trgovačkih veza između jadranskih obala, ali u isti mah i društvo u kojemu se gajila ljepota graditeljstva, slikarstva ili umjetnosti kodeksa, nje govala duhovnost u sabranoj tišini njegovih sakralnih prostora.

²⁹ *Isto*, kutija 3, Th. de Stantiis, 890'–892', 12. IV. 1454.

³⁰ *Isto, isti*, 882–882', 11. IX. 1452.

³¹ *Isto, isti*, 560, 15. IV. 1463.

³² *Isto, isti*, 867, 18. IX. 1451.

³³ *Isto, isti*, 569–569', 13. XII. 1464.

³⁴ *Isto, isti*, 583', 22. XI. 1466.

I napokon, bijaše sastavnim dijelom zajedničkoga društvenoga prostora na istočnom Jadranu, kojemu su pripadali svi dalmatinski gradovi, ali i zasebnim društvom, s vlastitim značajkama i iznimno važnom komunikacijskom ulogom upravo u XV. st. koja bi se tipološki, usmjerenjem prema kontinentalnom zaleđu istočnog Jadrana, naravno, ne i opsegom i vrstama robe, mogla usporediti samo s onom Dubrovnika. I po zajedništvu s drugima i po razlikama spram njih Rab je u XV. st. bio istaknutim gradskim središtem na jadranskom dijelu hrvatskoga prostora.³⁵

³⁵ O istočnojadranskim komunalnim društvima: RAUKAR, *n. dj.*; *Isti*, »Komunalna društva u Dalmaciji u XV. st. i u prvoj polovini XVI. stoljeća«, HZ XXXV, 1982., 43–118.

Zusammenfassung

RAB IN DER MITTE DES XV. JAHRHUNDERTS

In diesem Beitrag werden erforscht, nach den Methoden der neueren Historiographie und nach den Daten aus den Unterlagen des Notariats in Rab, die wichtigsten Merkmale der Raber Gesellschaft von der Mitte des 15. Jahrhunderts, wobei im Mittelpunkt der Aufmerksamkeit das gegenseitige Durchdringen von Geschäften und Frömmigkeit, der Arbeit und schöpferischer Kraft im Alltag der Menschen steht.

Im ersten Kapitel: Stadt und Gesellschaft sind die Grunddaten über die Insel Rab im 15. Jahrhundert, also in der Zeit ihres wirtschaftlichen und intellektuellen Aufschwung, gesammelt. Die ersten genaueren Angaben über die Einwohner der Insel und der Stadt Rab stammen erst aus der Mitte des 16. Jahrhunderts, so dass wir nur annehmen dürfen, dass ihre Zahl im 15. Jahrhundert, nicht 5 bis 6 Tausend übersteigen konnte. Die Inselbewohner waren meistens Landwirte und Viehzüchter, aber die Grundlage der gesellschaftlichen Blüte war die Teilnahme der Insel an den Handelsverbindungen zwischen Kroatien jenseits der Bergkette von Velebit und adriatischem Küstengebiet. Obwohl die Raber Gesellschaft sich standesgemäss an die adelige und nicht adelige Bevölkerung klar teilte, waren doch alle stark miteinander verbunden durch die gemeinsamen Ziele, und der Handel wie auch das Geldwesen alle Stände der Insel und der Stadt zusammenhielt.

Im zweiten Kapitel: Schöpferische Arbeit und geistige Bewegungen wird die Gedankenstruktur des spätmittelalterlichen Rab, vor allem nach den vorhandenen Testamenten der einzelnen Bürger, geschildert. Die geistliche Spaltung im Franziskanerorden auf Konventualen und Minderbrüder erreicht in der Mitte des 15. Jahrhunderts auch die Insel Rab, so wird 1446 in Kapor neben der kleinen Kirche hl. Euphemia ein Kloster für die Minderbrüder (de Observantia) erbaut. Aus den Testamenten der Raber kann man ziemlich genau die Schlussfolgerungen ziehen über die gesellschaftliche Position des Testamentsgebers, wie auch über seine geistigen Merkmale. Jene aus den vermögenden Schichten wurden in den eigenen Grabstätten bestattet, oft in der Kirche oder in ihrer Nähe. Die ärmeren wählen bescheidenere Ruhestätten, manchmal in der »blossenen Erde«, aber die einen wie die anderen sind von Frömmigkeit und Hoffnung auf das Heil durchdrungen.